

УДК 780.616.432.071.2 (477.54)(092) : 78.036.9

DOI 10.34064/khnum2-1810

Біляєва Н. В.

ORCID 0000-0003-0721-7280

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
61003, майдан Конституції, 11/13, м. Харків, Україна

Олександр Літвінов – засновник професійної естрадно-джазової освіти у Харкові (віхи життєвого й творчого шляху)

АНОТАЦІЯ ■ Біляєва Н. В. Олександр Літвінов – засновник професійної естрадно-джазової освіти у Харкові (віхи життєвого й творчого шляху). ■ У статті систематизовано існуючу інформацію про життєвий і творчий шлях визначного харківського музиканта О. Літвінова, стисло окреслено основні риси його виконавського та композиторського стилів. Творча особистість О. Літвінова поєднує іпостасі композитора, аранжувальника, диригента, виконавця-мультиінструменталіста. У його творах сконцентровані кращі досягнення світової класики, української академічної музики, зокрема, харківської композиторської школи, яскраві риси джазової та, ширше, естрадної музики ХХ ст. Названі стилеві складові нерідко органічно співіснують в одному творі. Виконавському стилю О. Літвінова-диригента притаманні яскравий, яскравий, емоційний жест, надзвичайно колоритне звучання оркестру, вміння показати кожну зміну в тематичному розвитку твору. На стиль аранжувань О. Літвінова істотно вплинула музика до кінофільмів Голівуду, мистецтво сучасних йому радянських композиторів – Ю. Саульського, Д. Браславського, Д. Покрасса, І. Дунаєвського, майстрів джазу – О. Цфасмана, Л. Утьосова, Л. Бернстайна та ін. Як висновок, зазначено, що в більшості існуючих праць, які присвячені О. Літвінову, основну увагу приділено зовнішній хронології подій його творчого життя. Звідси, напрямок подальших досліджень може бути пов'язаний із більш детальним вивченням творів музиканта, що збереглися, та поглибленням уявлень про його виконавську й педагогічну діяльність. ■ **Ключові слова:** *естрадно-джазова освіта у Харкові, виконавський*

та композиторський стиль О. Литвінова, композитор, аранжувальник, диригент, мультиінструменталіст, педагог.

АННОТАЦІЯ ■ **Беляева Н. В. Александр Литвинов – основатель профессионального эстрадно-джазового образования в Харькове (вехи жизненного и творческого пути).** ■ В статье систематизирована существующая информация о жизненном и творческом пути выдающегося харьковского музыканта А. Литвинова, кратко обозначены основные черты его исполнительского и композиторского стилей. Творческая личность А. Литвинова сочетает ипостаси композитора, аранжировщика, дирижёра, исполнителя-мультиинструменталиста. В его произведениях сконцентрированы лучшие достижения мировой классики, украинской академической музыки, в частности, харьковской композиторской школы, яркие черты джазовой и, шире, эстрадной музыки XX ст. Названные стилевые составляющие нередко органично сосуществуют в одном произведении. Исполнительскому стилю А. Литвинова-дирижёра присущи ясный, яркий, эмоциональный жест, чрезвычайно колоритное звучание оркестра, умение показать каждое изменение в тематическом развитии произведения. На стиль аранжировок А. Литвинова существенно повлияла музыка к кинофильмам Голливуда, искусство современных ему советских композиторов – Ю. Саульского, Д. Браславского, Д. Покрасса, И. Дунаевского, мастеров джаза – А. Цфасмана, Л. Утёсова, Л. Бернштейна. Как вывод, отмечено, что в большинстве существующих работ, посвящённых А. Литвинову, основное внимание уделено внешней хронологии событий его творческой жизни. Отсюда, направление дальнейших исследований может быть связано с более детальным изучением сохранившихся произведений музыканта и углублением представлений про его исполнительскую и педагогическую деятельность. ■ **Ключевые слова:** *эстрадно-джазовое образование в Харькове, исполнительский и композиторский стиль А. Литвинова, композитор, аранжировщик, дирижёр, мультиинструменталист, педагог.*

ABSTRACT ■ **Biliaieva N. V. Olexandr Litvinov – the founder of professional jazz education in Kharkiv (milestones in life and career).**

■ **Background.** Musical culture of Kharkiv has a rich history associated with the names of prominent musicians such as R. Genika, I. Slatin and others. But the

creative work of our senior contemporaries, artists, who created in the second half of the XX and early XXI century, made a great influence on the formation of the modern musical face of Kharkiv, the state of professional music education, too. O. I. Litvinov, a composer, pianist (as well as accordion player, performer on wind instruments), conductor and arranger, is no doubt among those artists. However, the creativity of this outstanding musician, who was actually the founder of professional jazz education in Kharkiv, is not currently the subject of widespread discussion in contemporary Ukrainian musicology. There are few sources that would cover O. I. Litvinov's life and career. For the first time, he is mentioned as the founder of pops'n jazz performance department in a print publication dedicated to the 85th anniversary of KhNUA named after I. P. Kotliarevskiyi. In the same context, O. Litvinov's name is found in O. Kononova's essay on the evolution of music education in Kharkiv in the jubilee edition dedicated to the 100th anniversary of the University. There is a biographical article in this very anniversary publication. In the earlier anniversary edition "Pro Domo mea" (on the 90th anniversary of the institution) there is some information about O. Litvinov regarding the history of the jazz department creation. Basic biographical data are briefly presented in the article of I. O. Litvinova in the Encyclopedia of Modern Ukraine. A small booklet dedicated to the major milestones of O. Litvinov's life and creative work was published in the KhNUA (then KhSUA) named after I. P. Kotliarevskiyi to mark the 75th anniversary of the musician. There are also several publications devoted mainly to specific dates in the creative life of the maestro (concerts, anniversaries, etc.): by H. Derev'ianko, L. Lohvynenko, M. Dvirnyi, A. Moshna, I. Polska, and O. Sadovnikova. Among purely research works devoted to this striking personality are the Master's work by Yu. N. Shikova, which was written under the guidance of I. I. Polska at Kharkiv State Academy of Culture.

The **purpose** of the article is to systematize existing information on the life and creative path of the prominent Kharkiv musician, give a brief description of the main features of his performing and composing style.

Methods. The work employs historicobiographical, analytical and comparative methods, as well as a genre-stylistic approach.

Results. O. Litvinov was born on November 17, 1927 in Zaporozhye. He received his elementary education at a piano music school. From 1943 to 1951 he was in military service, participated in the World War II. After the war, he continued to study music at Kharkiv Music College named after B. Lyatoshynsky,

later at the Composer Faculty of Kharkiv Conservatory. He was expelled from there because of his passion for jazz. From 1951 he continued his musical activity as an artist of the MIA Variety Orchestra (in Dnepropetrovsk), in 1955–1956 he was a soloist of the Sakhalin Oblast Philharmonic and Khabarovsk Regional Philharmonic. In 1956–1958 he was the leader of the variety band of the Palace of Culture for Food–Industry Workers, in 1958–1961 he was the leader of the concert band of the Palace of Culture for Builders. From 1961 to 1973, he was the director of his own collective – Honoured Variety Ensemble “Kharkiviyanka” at Kharkiv Electromechanical Plant. In 1965 he received the title of Honored Artist of Ukraine, in 1978 – People’s Artist. From 1973 to 1978 – Artistic Director and Conductor of the “Donbass”, Honored Mining Ensemble in Donetsk; from 1978 to 1980 – assistant at the Department of Cultural Studies, director of the Jazz Orchestra at Kharkiv Institute of Law. Since 1980 he worked permanently at Kharkiv I. P. Kotliarevskiyi State Institute of Arts: first as a senior lecturer, later as an associate professor of the Chamber Ensemble Department, then as a professor of the Orchestra Wind Instruments Department. Since 1994 he created and headed the Department of Variety Orchestra Instruments, and at the same time he directed the variety-symphony orchestra of Kharkiv State Academy of Culture, the violin ensemble of the National Academy of Law named after Yaroslav the Wise. Since 1999 O. Litvinov was a full member of the Ukrainian Academy of Sciences of National Progress. In 2001 he became a diploma winner of the regional competition “Higher school of Kharkiv region – the best names” in the nomination “Head of Department”. In 2002 he was awarded the Honorary Medal of the Ministry of Culture and Arts of Ukraine. He died on March 15, 2007.

O. Litvinov’s creative personality combines the image of composer, arranger, conductor, performer-multiinstrumentalist (apart from piano O. Litvinov played the accordion, organ, wind instruments, violin). O. Litvinov’s works employ the best achievements of world classics and Ukrainian academic music, in particular, the Kharkiv composer school, and embody the best features of jazz and, more broadly, variety music of the twentieth century. These stylistic origins often coexist organically in one piece by O. Litvinov. The performance style of O. Litvinov as a conductor is characterized by very clear, bright, emotional gestures, especially outstanding sounding of the orchestra, the ability to clearly show every change in the thematic development of the piece.

The style of O. Litvinov's arrangements was significantly influenced by the music of Hollywood films, the art of contemporary Soviet composers – Saulsky, Broslavsky, Pokrass, Dunaevskiy, jazz masters – Tsfasman, Utesov, Bernstein and others.

Conclusions. O. Litvinov's creative life was very bright and rich, and his musical activity was diverse and multifaceted. In the present works, the main focus is made more on the “polyphony” (according to A. Mizitova and A. Sadovnikova (2002, p. 17) of this life, its external events. Characteristics of the composer's, performing, conducting styles of the artist are “inscribed” in this polyphony only as its “voices”. However, each of these voices needs, in our opinion, more detailed consideration. For example, O. Litvinov's composer's heritage is very large, but only a few of his compositions are performed today and well known to the public. In fact, only one piece for violin ensemble (or for violin and piano), “Eternal Movement”, received true popularity among the performers and the public. Most other works are not published, and the fate of most scores is unclear. So, **the direction of further research** can be related to a more detailed study of some particular works of O. Litvinov that have survived as well as to deepening knowledge about his performing and pedagogical activity. ■ **Key words:** *pop-jazz education in Kharkiv, performing and composing style of O. Litvinov, composer, arranger, conductor, multi-instrumentalist, teacher.*

Постановка проблеми. Музична культура Харкова має багату історію, пов'язану з іменами таких видатних музикантів, як І. Слатін, Р. Геніка, О. Горовиць та інші. Але й творчість наших старших сучасників, митців, що творили у другій половині ХХ та на початку ХХІ ст., також істотно вплинула на формування сучасного музичного обличчя Харкова, стан його професійної музичної освіти. До таких митців, без сумніву, належить Олександр Ісаакович Літвінов – композитор, піаніст¹, диригент, аранжувальник, педагог. Однак творчість цього ви-

¹ Окрім фортепіано, О. Літвінов на достатньому професійному рівні володів акордеоном, грав на скрипці, органі та майже на всіх духових інструментах, отже, його, без сумніву, можна назвати музикантом-мультиінструменталістом.

датного музиканта – фактично засновника професійної джазової освіти в Харкові – не є наразі предметом широкого обговорення в українському музикознавстві.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Джерел, що висвітлювали б життєвий та творчий шлях О. І. Літвінова, небагато. Вперше про нього як про засновника кафедри естрадно-джазового виконавства згадується в друкованому ювілейному виданні: «85 років. Харківський державний інститут мистецтв імені І. П. Котляревського» (2002). В цьому ж контексті ім'я О. Літвінова зустрічається і у виданні до 100-річчя ХНУМ в нарисі О. Кононової (2017) про еволюцію музичної освіти в Харкові (с. 104). У цьому ж самому виданні наявна й біографічна стаття (Прокопов, С. & Чуріков, В., 2017, сс. 273–274). В більш ранньому ювілейному виданні (до 90-річчя закладу) «Pro Domо meа» деякі відомості про О. Літвінова також викладено в зв'язку з історією створення кафедри джазу (Чуріков, В., 2007). Основні біографічні дані стисло подано у статті І. О. Літвінової (2016) в «Енциклопедії сучасної України». Невелику за обсягом брошуру, де висвітлено основні віхи життєвого та творчого шляху О. Літвінова, видано в ХНУМ (тоді ХДУМ) імені І. П. Котляревського до 75-річного ювілею музиканта (Мізітова, А. & Садовнікова, О., 2002). Наявні також декілька публікацій, що присвячені здебільшого конкретним датам у творчому житті маестро (концертам, ювілеям тощо), авторами яких є Г. Дерев'янка (1991), Н. Пилипенко (1993), Л. Логвиненко (1994), М. Двірний (1994), А. Мошна (1995), І. Польська (2001), О. Садовнікова (2002).

Серед суто наукових праць, присвячених яскравій особистості О. Літвінова, назвемо магістерську роботу Ю. Н. Шикової (2007), яку було виконано під керівництвом І. І. Польської у Харківській державній академії культури. Це досить змістовне, докладне дослідження творчого феномену О. Літвінова, яке створювалась ще за життя музиканта, і багато відомостей щодо його творчості авторка могла отримати «з перших рук», у безпосередньому спілкуванні з маестро. В тому чи іншому обсязі представлені всі грані творчої діяльності О. Літвінова: композиція, аранжування, виконавство (подано характеристику піаністичного й диригентського виконавського

стилів), педагогіка. Виконавську та педагогічну діяльність музиканта розглянуто у зв'язку із різними періодами його професійного становлення, із його роботою у різних навчальних та культурно-просвітницьких закладах, із різними музичними колективами. Окрім дослідження власне творчості О. Літвінова, Ю. Шикова змальовує й досить широкий контекст музичної культури другої половини ХХ ст., де відбувалося формування його композиторської та виконавської індивідуальності. Так, авторка характеризує такі явища світової та вітчизняної музичної культури, як неокласицизм, симфоджаз, sweet-джаз, «театралізований джаз», масова пісня. Також надано список творів О. Літвінова та репертуар естрадно-симфонічного оркестру Харківської державної академії культури в роки, коли з колективом працював маестро.

Проте, в науковій розвідці Ю. Шикової, як видається, недостатньо висвітлено особливості композиторського стилю О. Літвінова на прикладах конкретних творів. Фактично дослідниця обмежується аналітичним описом лише «Маленького концерту» для фортепіано з естрадно-симфонічним оркестром.

На жаль, результати цього дослідження не були опубліковані у друкованих виданнях.

Виходячи з вивчення представлених вище небагатьох джерел, за мету даної статті вбачаємо систематизацію існуючої інформації щодо життєвого й творчого шляху визначного харківського музиканта, стисле окреслення основних рис його виконавського та композиторського стилю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, коротко викладемо основні дані біографії О. Літвінова. Майбутній маестро народився 17 листопада 1927 р. у Запоріжжі, в родині з міцними музичними традиціями. Так, батько Олександра Ісааковича мав професійну музичну освіту (яку здобув у Катеринославі, нині – Дніпро), працював редактором запорізького радіокомітету. Дід О. Літвінова – генерал-майор С. А. Чернецький – був начальником воєнно-оркестрової служби, аранжував та писав музику. Цілком логічно, що О. Літвінов, перебуваючи у такому сприятливому музично-творчому середовищі, розпочав музичну освіту в школі в класі фортепіано.

На жаль, завершити її О. Літвінову не вдалося через початок Другої Світової війни. У 1941-му Олександр Ісааковичу було 14 років, а вже у 16-річному віці він розпочав військову службу, спочатку як доброволець, а далі – у складі військ зенітної артилерії. Але при цьому використовував будь-яку можливість продовжувати заняття музикою (зокрема, грав у перервах між боями на трофейному акордеоні). О. Літвінова було зараховано до армійського ансамблю пісні й танцю.

У цей період його самостійні заняття музикою значно активізувалися, зокрема, він вивчав гармонію та інструментування за підручником М. Римського-Корсакова, практикувався у грі на духових інструментах.

За бойові заслуги та сумлінну працю О. Літвінов був удостоєний декількох державних нагород, серед них – медалей «За победу над Германией», «За доблестный труд».

Після війни О. Літвінов вступає спочатку на теоретико-композиторське відділення Харківського музичного училища (в клас Олександра Абрамовича Жука), а потім – 1948 року – на композиторський факультет Харківської консерваторії.

В консерваторії О. Літвінов навчається у видатного харківського композитора Дмитра Львовича Клебанова, з яким в нього склалися дуже щирі та дружні відносини. Д. Клебанов як педагог, що був надзвичайно чутливим до індивідуальних особливостей учнів, допоміг О. Літвінову розвинути його потенціал аранжувальника. Він також із розумінням ставився до захоплення О. Літвінова джазом. Чого, однак, не можна сказати про керівництво консерваторії. Згідно із тодішньою офіційною ідеологією, джаз вважався «класово чужим мистецтвом», а ті, хто пропагував цю музику – політично неблагонадійними. Тому молодого композитора було виключено із консерваторії.

Однак після цієї сумної події О. Літвінов не припиняє занять музикою. У 1951–53 рр. він працює у джазовому оркестрі МВС у Дніпропетровську, а потім (з 1955-го) – як соліст і концертмейстер – у Хабаровській та Сахалінській філармоніях, активно гастролює у таких віддалених куточках Радянського союзу, як Курілі, Камчатка, Південно-Сахалінськ, Магадан.

1956 року О. Літвінов повертається до Харкова. Цей період пов'язаний із керівництвом самодіяльними колективами: естрадно-симфонічними оркестрами Політехнічного інституту та Будівельного технікуму, а також – із заснуванням власного нового колективу – жіночого естрадно-симфонічного оркестру «Харків'янка», що працював при Палаці культури Харківського електромеханічного заводу (ХЕМЗ). Учасницями цього оркестру були як студентки музичного училища і консерваторії, так і музикантки-аматорки. Оркестр «Харків'янка» неодноразово гастролював за кордоном – у Польщі, Угорщині, Чехословаччині, брав участь у святкових заходах. З ним співпрацювали такі відомі солісти-вокалісти, як Д. Гнатюк, Б. Руденко, Ю. Гуляєв, М. Манойло, К. Огневий, В. Арканова.

За плідну роботу з цими колективами О. Літвінов 1965 року був відзначений званням заслуженого артиста України.

Незважаючи на отримання такої високої нагороди, О. Літвінов відчуває необхідність продовжити перервану музичну освіту. 1971 р. він закінчує диригентсько-хоровий факультет Харківського інституту мистецтв (клас доцента Зої Вікторівни Яковлевої). Під час навчання на цьому факультеті О. Літвінов продовжував факультативні заняття композицією з Д. Клебановим.

Від 1973 р. О. Літвінов працює у Донецьку художнім керівником та диригентом заслуженого шахтарського ансамблю «Донбас». Це був великий колектив, що налічував понад 100 учасників. За спогадами самого О. Літвінова, він «складався з трьох “цехів”»: малого симфонічного оркестру (23–25 чол.), академічного хору (40 чол.) та балетної трупи (40 чол.)» (Мізітова, А. & Садовнікова, О., 2002, с. 7). З цим ансамблем О. Літвінов також гастролював за кордоном: у Польщі та Великобританії.

У 1978 р. О. Літвінов був нагороджений званням народного артиста України.

Цього ж року музикант повертається до Харкова, де починає працювати асистентом кафедри культурології Харківського юридичного інституту і керівником джазового оркестру при цьому виші.

З 1980-го починається постійна робота О. Літвінова у Харківському державному інституті мистецтв, яку він не полишає впродовж

усього подальшого життя. Спочатку він працює старшим викладачем, а згодом – доцентом кафедри камерного ансамблю, потім (1992–1994) – професором кафедри оркестрових духових інструментів.

Робота на цій кафедрі сприяла здійсненню давньої мрії О. Літвінова про створення в інституті окремої кафедри джазового виконавства. 1994-й можна вважати роком, від якого починається історія професійної джазової освіти в Харкові². За великою іронією долі, О. Літвінов очолив новостворену кафедру інструментів естрадного оркестру, де вивчали музику, через захоплення якою його свого часу було виключено з консерваторії.

Йому вдалося досягти такого рівня організації навчального процесу, що це стало найпереконливішим доказом можливості існування естрадно-джазового напряму навчання в академічному закладі. Тут, без сумніву, дався взнаки великий досвід роботи О. Літвінова з найрізноманітнішими музичними колективами. Студенти кафедри неодноразово ставали лауреатами престижних міжнародних конкурсів, їх часто запрошували до співпраці з відомими джазовими виконавцями України і зарубіжжя, що, власне, й є результатом високопрофесійної роботи О. Літвінова, який керував студентським естрадним оркестром, вів класи ансамблю та аранжування. 2001 р. він став дипломантом обласного конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена» у номінації «Завідувач кафедри».

Паралельно з роботою в Інституті (потім Університеті) мистецтв О. Літвінов працює в Харківській державній академії культури та в Національній юридичній академії імені Ярослава Мудрого. Там ним було засновано естрадно-симфонічний оркестр і ансамбль скрипалів.

Паралельно із роботою в цих навчальних закладах він працював також у Дитячій музичній школі № 1 імені Л. ван Бетховена.

1999 року музикант був обраний дійсним членом (академіком) Української академії наук національного прогресу. 2002-го О. Літвінова було нагороджено Почесною відзнакою Міністерства культури і мистецтв України.

² Перший набір студентів нової спеціалізації було здійснено ще 1992 року на кафедрі духових інструментів.

З ініціативи та за безпосередньою участю О. Літвінова в Харкові було започатковано Національні конкурси імені К. І. Шульженко та І. Й. Дунаєвського, на яких він працював постійним членом журі.

80-річний маестро пішов із життя 15 березня 2007 року.

Розмірковуючи над особливостями творчої індивідуальності О. Літвінова, слід зазначити її унікальний універсалізм, що має аналогії серед найвидатніших композиторів минулого. Він поєднував у собі іпостасі композитора та аранжувальника, виконавця-мультиінструменталіста, диригента, педагога. Вкажемо й на неабиякий талант організатора, що дозволив О. Літвінову працювати з такими великими ансамблями, як «Донбас», та успішно започатковувати нові колективи, ефективно налагоджувати їх роботу, а згодом заснувати та утримувати на високому професійному рівні власну кафедру.

Це й дає підстави більшості дослідників, що зверталися до творчості О. Літвінова, окремо розглядати кожну із сфер його музичної діяльності.

Так, А. Мізітова і О. Садовнікова (2002) в праці, присвяченій 75-річчю О. Літвінова, зазначають, що він, окрім фортепіано, володів більшістю духових інструментів, грав на флейті, гобої, кларнеті, трубі, валторні, тромбоні, тубі, саксофоні. Також на достатньо професійному рівні він володів акордеоном, який був задіяний у його концертмейстерській практиці (с. 10). Як стверджують авторки, він грав і «трохи на скрипці» (там само). «Трохи», – зазначають вони далі – «але достатньо, щоб знати специфіку виконання, позиційну техніку, зони «найбільшої виразності звучання» (М. Римський-Корсаков) і, що найголовніше, найбільш зручні або, навпаки, складні моменти у виконанні» (там само). А. Мізітова та О. Садовнікова згадують і про оркестрову практику в музичному житті О. Літвінова: як акордеоніст і піаніст він брав участь у роботі декількох колективів. «Це не могло, – зазначають музикознавиці, – не позначитися на особі Літвінова-композитора. Недарма “старі” оркестранти, коли мова заходить про їхнього керівника, люблять підкреслити: “Він один з нас!” й один з тих небагатьох диригентів, які досконало знають оркестр з усіх боків – і “зсередини” і “ззовні”» (там само).

Ю. Шикова (2007, с. 58) згадує про те, що О. Літвінов грав і на органі.

Далі дослідниця дає характеристику й піаністичній майстерності музиканта. Вона згадує його «сліпучу виконавську манеру», яка поєднувала в собі «експресію та витонченість». Його виконавська манера спиралася на класичні та джазові музичні традиції, але як джазовий піаніст О. Літвінов, за словами Ю. Шикової, «навіть чи когось наслідував. Він зміг створити свій, неповторний оригінальний стиль ...». Відмінні риси його виконання – енергія та соковитість тону, «барвистість звукової палітри, філігранна техніка, виняткове почуття стилю, тонка, співоча лірика пасажів, сувора логіка та краса регістрового сполучення, голосоведіння та гармонії, найтонша обробка фактури» (с. 59).

Диригентська практика О. Літвінова була надзвичайно різноманітною. Окрім вже згаданих вище колективів, він також працював ще з декількома професійними та самодіяльними оркестрами.

1. Естрадні та естрадно-симфонічні оркестри – Будівельного технікуму (1950 роки); Палацу культури «Харчовик» (1956–58); Харківського політехнічного інституту (60-ті); естрадний оркестр Харківського інституту мистецтв.

2. Джазовий оркестр УВС (1970 роки).

3. Військовий духовий оркестр Академії ім. Л. Говорова.

4. Симфонічні оркестри: Харківського політехнічного інституту (60-ті); Харківського інституту мистецтв (80-ті); ДМШ № 1 ім. Л. ван Бетховена (Шикова, Ю, 2007; Мізітова, А. & Садовнікова, О., 2002).

Маємо зробити певне уточнення щодо оркестрів Харківського політехнічного інституту. Естрадний та симфонічний оркестри названого закладу – це один і той самий колектив, який завдяки О. Літвінову значно підвищив свою кваліфікацію та розширив репертуар. Маєстро вдалося створити на основі існуючого естрадного оркестру повноцінний симфонічний, що виконував досить складний класичний репертуар. Це був один з кроків, що втілював давнє прагнення О. Літвінова до поєднання класичного і джазового напрямів музичного мистецтва. Зазначимо, що у наступному «проекті» маєстро – естрадно-симфо-

нічному оркестрі «Харків'янка» – спрацював інший, «дзеркальний», спосіб поєднання класичної і джазової традиції, а саме: учасники колективу, що вже мали певний досвід в сфері академічного музичування, виконували естрадно-джазові композиції.

Ю. Шикова також наводить факт роботи О. Літвінова, після його повернення в Харків із Донецька, другим диригентом в оперній студії при Палаці культури будівельників протягом двох років, спочатку разом із І. Штейманом, потім – з А. Калабухіним (Шикова, Ю., 2007, с. 51). Однак продиригувати повноцінним оперним спектаклем О. Літвінову так і не довелося.

Характеризуючи О. Літвінова як диригента, Ю. Шикова відмічає ясний, емоційний жест, яскраве звучання оркестру, вміння чітко показати кожну зміну в тематичному розвитку твору. Вона наводить спогади однієї з учасниць оркестру «Харків'янка»: «Маючи абсолютний слух, він чув кожну неправильну ноту в оркестровій групі і одразу казав про це. <...> Олександр Ісаакович абсолютно точно знав, що, де та кому грати, оскільки сам грав на всіх духових інструментах. Як підійти до виконавців, як виліпити те чи інше місце, ось це робота диригента, з якою Олександр Ісаакович справлявся на високому рівні» (Шикова, Ю., 2007, с. 82). Зазначимо, що О. Літвінов прекрасно володів навичками читання партитур, мав чудову музичну пам'ять, тримав в голові величезний масив класичного і естрадного репертуару. Глибоке знання особливостей гри на різних оркестрових інструментах й застосування найбільш раціональної аплікатури та виконавських штрихів заощаджували час репетицій і давали високі художні результати. Завдяки неабиякому хисту виконавця-інтерпретатора він знаходив нові нюанси у вже знайомих слухачам п'єсах, створюючи ефект «реставрації» кращих джазових стандартів.

Окремо слід згадати роботу О. Літвінова з жіночим естрадно-симфонічним оркестром «Харків'янка», оскільки в даному випадку його диригентська діяльність найбільш органічно поєднувалась із педагогічною. Ю. Шикова наводить спогади учасниць цього оркестру, серед яких були і професійні музиканти, і аматорки – учасниці, що опанували свій інструмент «з нуля» під керівництвом О. Літвінова, і тому в своїх аранжуваннях йому нерідко доводилось створювати найпро-

стіші партії деяких інструментів, зважаючи на виконавські можливості учасниць колективу (Шикова, Ю., 2007, с. 81, 86–92).

Творчість О. Літвінова-композитора є надзвичайно багатогранною та не вкладається у будь-які єдині стильові рамки. Іншими словами, його твори концентрують в собі високі досягнення і світової класики, і української академічної музики, зокрема, харківської композиторської школи, і втілюють кращі риси джазової та, ширше, естрадної музики ХХ ст. Вказані стильові витoki нерідко органічно співіснують у О. Літвінова в одному творі. Так, А. Мізітова та О. Садовнікова (2002) надають аналітичний опис Сонати для двох валторн, труби, бас-тромбона і фортепіано, в якому підкреслюють, що «стилістичний обрис твору спроеційований на художній досвід музики ХХ століття з його строкатістю художніх напрямків, стилів, жанрів та внаслідок цього сприймається своєрідним музичним портретом епохи, що минає. Драматичному пафосу романтичної поеми першої частини відповідає “зле” скерцо фіналу в дусі Шостаковича. Яскравий контраст складає камерна лірична п’еса другої частини з її вишуканою пластикою джазових інтонацій» (с. 13–14). «Проте, – зауважують авторки – подібний стильовий еkleктизм не створює відчуття сюїтності, оскільки композитор, наслідуючи жанрову традицію, на різних рівнях підкреслює єдність композиційно-драматургічного плану. Так, друга тема I частини похідна від основного мотиву, ритмо-інтонаційний стрій мелодики ліричного центру виростає з остинатної синкопованої фігури баса другої теми I частини та становить ритмічну основу тематизму фіналу» (там само, с. 14).

Поєднання академічного та естрадного стильових напрямів характерне й для творчості О. Літвінова загалом. Йому належать твори найрізноманітніших жанрів: балети, концерти для солюючих інструментів з камерним, естрадно-симфонічним оркестром, композиції для симфонічного і джазового оркестру, для хору і оркестру, різні інструментальні ансамблі, як твори великої форми, так і мініатюри.

Поряд із композиціями, що тяжіють до естрадно-джазової стилістики, О. Літвіновим складено і зовсім інший за емоційним строем та стилістикою твір – «Дробицький яр», поему для соліста, мішаного хору і оркестру на вірші Зіновія Вальшонка (2001), яка присвяче-

на трагічній події Другої Світової війни – загибелі тридцяти тисяч харківських євреїв від рук нацистів. Як зазначають А. Мізітова та О. Садовнікова (2002, с. 12), «тональність до-мінор, низхідні мелодичні секунди-зітхання з рисами “орієнталізму”, остинатний витриманий бас, що нагадує погребальний дзвін, повільний темп головної теми, вільна оповідальність, виокремлення партії соліста-оповідача, особлива роль хору, “страсна” тематика, текстові асоціації з євангельськими подіями, підкреслені згадуваннями Голгофи, біблійської Мадонни наближують поему до жанру пасіону».

Індивідуальному стилю композитора притаманні особливі чистота та краса звучання музичної тканини. Композиції О. І. Літвінова є доступними для сприйняття широким колом слухачів і, водночас, цікавими як для музикантів-виконавців, так і для музикознавців.

Аранжування було ще однією дуже значущою сферою діяльності О. Літвінова, нерозривно пов’язаною із його виконавською та педагогічною роботою, оскільки він увесь час мав забезпечувати репертуаром численні колективи, з якими працював, своїх учнів та студентів. Відомі його власні слова: «За покликанням я аранжувальник!» (їх наводять як А. Мізітова і О. Садовнікова, 2002, с. 15, так і Ю. Шикова, 2007, с. 68), з яких випливає, що він ставив цю сферу своєї діяльності навіть вище за композиторську. Як зазначають дослідники, на стиль аранжувань О. Літвінова істотно вплинула музика до кінофільмів Голівуду, мистецтво сучасних йому радянських композиторів – Ю. Саульського, Д. Браславського, Д. Покрасса, І. Дунаєвського, майстрів джазу – О. Цфасмана, Л. Утьосова, Л. Бернштейна та інших (Шикова, Ю., 2007, с. 61–62); а його «майстерність аранжування ґрунтується на принципі максимально повного розвитку художнього образу, показу його багатомірності, виявлення глибинних смислових пластів. В цих цілях композитор насичує музичну тканину додатковими інтонаційно-мелодичними “подіями”, підголосками та протискладеннями до основної мелодії. Не менш важливими стають засоби варіювання: у нових гармонічних, темброво-ритмічних та фактурних умовах тема набуває різнобічних емоційно-смислових відтінків» (Мізітова, А. & Садовнікова, О., 2002, с. 15).

Педагогічна діяльність О. Літвінова пов'язана не тільки з офіційною роботою в ХНУМ імені І. П. Котляревського, спочатку на кафедрі камерного ансамблю, потім – на кафедрі духових інструментів, а згодом – на власній кафедрі інструментів естрадного оркестру (нині – кафедра музичного мистецтва естради та джазу), але й з диригентською роботою в різних колективах. Як зазначають А. Мізітова та О. Садовнікова (2002, с. 16), робота диригента, який працює з великими колективами, «перекликається з педагогічною діяльністю та частково може вважатися різновидом останньої. За спогадами оркестрантів та учнів різних поколінь, репетиції та уроки Олександра Ісааковича завжди були захоплюючими, повними живих показів, вдалих аналогій, жартів, шаржів, анекдотів, повчальних історій-ілюстрацій». Щодо його роботи на кафедрі камерного ансамблю, то цінність О. Літвінова як педагога полягала перш за все у тому, що він єдиний на той момент з викладачів кафедри досконало знав специфіку виконавства на духових інструментах (Мізітова, А. & Садовнікова, О., 2002, с. 8; Шикова, Ю., 2007, с. 103–104). Основна проблема, з якою він стикнувся, працюючи на цій кафедрі – недостатня кількість творів для ансамблів за участю духових інструментів, що надихнуло О. Літвінова на створення власних композицій, які нерідко були засновані на відомих джазових стандартах. Згодом О. Літвінов також почав викладати диригування і аранжування на кафедрі музичного мистецтва естради та джазу.

Унікальна, багатогранна, натхненна творча особистість О. Літвінова підкоряла своєю відкритістю, безпосередністю, душевною гармонією та безмежною доброзичливістю, що органічно доповнювало образ вольової людини, яка своє юнацьке захоплення перетворила на мету цілого життя і послідовно, крок за кроком, йшла до реалізації цієї мрії.

Спираючись на багатолітні усталені традиції класичної музики, О. Літвінов створював нову сучасну, професійно обґрунтовану галузь музичного мистецтва, збагачену традиціями інакшої культури, різнобічними відкриттями і спрямовану на постійне оновлення, розвиток, зміни.

Висновки. Творче життя О. Літвінова було яскравим і насиченим, а музична діяльність – різноманітною і багатогранною. В існуючих на

даний момент працях основну увагу зосереджено більшою мірою на «поліфонічності» (за виразом А. Мізітової та О. Садовнікової, 2002, с. 17) цього життя, його зовнішніх подійх. Характеристики композиторського, виконавського, диригентського стилів митця «вписані» в цю поліфонію лише як її «голоси». Втім, кожен з цих голосів потребує, на наш погляд, більш детального розгляду. Наприклад, з великої композиторської спадщини О. Літвінова на сьогоднішній день виконується надто мала кількість творів. Фактично, справжню популярність як у виконавців, так і у публіки здобула лише п'єса для ансамблю скрипалів (або для скрипки і фортепіано) «Вічний рух». Більшість інших творів не опубліковано, і доля цих партитур є неясною. Таким чином, **напрямок подальшого дослідження** може бути пов'язаний із детальним та послідовним вивченням окремих творів О. Літвінова, що збереглися, та поглибленням уявлень про його виконавську та педагогічну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

- 85 років. Харківський державний інститут мистецтв імені І. П. Котляревського (2002). Ботунова Г. Я. (Відп. за випуск). Харків: ЧПФ «Алмакс», 62.
- Дважды юбиляр – композитор Литвинов (1997, 5–7дек). *Событие*.
- Двірний, М. (1994, 3 груд.). Співець нашого сьогодення. *Слобода*.
- Дерев'янку, Г. (1991, 18 груд.). Орендні пристрасті. *Слобідський край*.
- Кононова, О. (2017). Еволюція музичної освіти в Харкові. В кн. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917–2017. До 100-річчя від дня заснування : мала енциклопедія. Т. 1 : Музичне мистецтво*. Л. В. Русакова (Ред.-упоряд.), сс. 13–159. Харків: Водний спектр Джі-Ем-Пі.
- Літвінова, І. О. (2016). Літвінов Олександр Ісаакович. *Енциклопедія сучасної України*. Retrieved from: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55196
- Логвиненко, Л. (1994, 4 січ.). Браво, маестро! *Слобідський край*.
- Логвиненко, Л. (1994, 8 лют.). Естрадна музика – це серйозно. *Слобідський край*.
- Мізітова, А., & Садовнікова, О. (2002). *Олександр Ісаакович Літвінов*. Харків: Золоті сторінки, 32 с.

- Мошна, А. (1995, 21 дек.). Вечер музики и поцелуев. *Событие*.
- Пилипенко, Н. (1993, 28 дек.). Учите нас, Маэстро! *Вечерний Харьков*.
- Польська, І. (2001, 22 груд.). Харківські митці звітували в столиці. *Культура і життя*.
- Прокопов, С. М., Чуріков, В. В. (2017). Літвінов Олександр Ісаакович. В кн. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917–2017. До 100-річчя від дня заснування : мала енциклопедія. Т. 1 : Музичне мистецтво*. Л. В. Русакова (Ред.-упоряд.), сс. 273–274. Харків: Водний спектр Джі-Ем-Пі.
- Садовникова, Е. (2002, 17 мая). Так держать, Маэстро! *Панорама*, 19 (590), с. 14.
- Чуріков, В. (2007). Барвіста палітра: кафедра інструментів естрадного оркестру. В кн.: *Pro Domo mea. Нариси. До 90-річчя з дня заснування Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського*. Т. Б. Веркіна, Г. А. Абаджян, Г. Я. Ботунова (Ред.), сс. 225–232. Харків: Харків. держ. університет мистецтв ім. І. П. Котляревського.
- Шикова, Ю. Н. (2007). *Творческий феномен Александра Исааковича Литвинова*. (Дипломная работа, специальность 8.020205). Харьковская государственная академия культуры, кафедра истории и теории музыки и фортепиано. Харьков, 197.

REFERENCES

- 85 rokiy. *Kharkivskiy derzhavnyi instytut mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho [85 years. Kharkiv I. P. Kotliarevskiy State Institute of Arts]* (2002). Н. Ya. Botunova (Responsible for the publication). Kharkiv: ChPF «Almaks», 62 [in Ukrainian].
- Churikov, V. V. (2007). Barvysta palitra: kafedra instrumentiv estradnoho orkestru [Colorful palette: the Department of Variety Orchestra Instruments]. In *Pro Domo mea. Narysy. Do 90-richchia z dnia zasnuvannia Kharkivskoho derzhavnoho universytetu mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho – Pro domo mea. Essays. To the 90th Anniversary of the Kharkiv State University of Arts named after I. P. Kotliarevskiy Founding*. Т. В. Vierkina, Н. А. Abadzhan, Н. Ya. Botunova (Eds.), pp. 225–232. Kharkiv: KhDUM im. I. P. Kotliarevskoho [in Ukrainian].

- Dvazhdy yubilyar – kompozitor Litvinov [Twice Anniversary – the Composer Litvinov] (1997, Decemder 5–7). *Sobytie – Event* [in Russian].
- Dvirnyi, M. (1994, December 3). Spivets nashoho sohodennia [The singer of our times]. *Sloboda* [in Ukrainian].
- Derev'ianko, H. (1991, December 18). Orendni prystrasti [The rental passions]. *Slobidskyi krai – Sloboda region* [in Ukrainian].
- Kononova O. (2017). Evoliutsiia muzychnoi osvity v Kharkovi. 1917–2017 [The evolution of music education in Kharkov. 1917–2017]. In *Kharkivskyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 1917–2017. Do 100 richchia vid dnia zasnuvannia : mala entsyklopediia – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. To the 100th Anniversary: Brief Encyclopedia. T. 1 : Muzychne mystetstvo – Vol. 1: Musical art.* L. V. Rusakova (Ed., comp.), pp. 13–159. Kharkiv: Vodnyi spektr Dzhi Em Pi [in Ukrainian].
- Litvinova, I. O. (2016). Litvinov Oleksandr Isaakovych. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [The Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Retrieved from: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55196 [in Ukrainian].
- Lohvynenko, L. (1994, January 4). Bravo, maestro! *Slobidskyi krai – Sloboda region* [in Ukrainian].
- Lohvynenko, L. (1994, February 8). Estradna muzyka – tse seriozno [Pop music is serious]. *Slobidskyi krai – Sloboda region* [in Ukrainian].
- Mizitova, A., & Sadovnikova, O. (2002). *Oleksandr Isaakovych Litvinov*. Kharkiv: Zoloti storinky, 32 [in Ukrainian].
- Moshna, A. (1995, December 21). Večer muzyki i potseluev [The evening of music and kisses]. *Sobytie – Event* [in Russian].
- Pilipenko, N. (1993, December 28). Uchite nas, Maestro! [Teach us, Maestro!]. *Vecherniy Kharkov – The evening Kharkov* [in Russian].
- Polska, I. (2001, Decemder 22). Kharkivski myttsi zvituvaly v stolytsi [Kharkiv artists reported in the capital]. *Kultura i zhyttia – Culture and life* [in Ukrainian].
- Prokopov, S. M., Churikov, V. V. (2017). Litvinov Oleksandr Isaakovych. In *Kharkivskyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 1917–2017. Do 100 richchia vid dnia zasnuvannia : mala entsyklopediia – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. To the 100th Anniversary: Brief Encyclopedia. T. 1: Muzychne mystetstvo – Vol. 1:*

- Musical art.* L. V. Rusakova (Ed., comp.), pp. 273–274. Kharkiv: Vodnyi spektr Dzhi Em Pi [in Ukrainian].
- Sadovnikova, Ye. (2002, May 17). Tak derzhat, Maestro! [Way to go, Maestro!]. *Panorama*, 19(590), 14 [in Russian].
- Shikova, Yu. N. (2007). *Tvorcheskiy fenomen Aleksandra Isaakovicha Litvinova.* [The creative phenomenon of Alexander Isaakovich Litvinov]. (Diploma thesis). Kharkov State Academy of Culture. Kharkov, 197 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019 р.